

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII св. 3—4

БЕОГРАД 1956

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Наш правопис у новој обради	65
2. <i>М. Стевановић</i> : Измене у правопису српскохрватског језика	71
3. <i>А. Белић</i> : Значај новог правописа	86
4. <i>И. Грицаић</i> : О неким особинама фугура II (фугура егзактног)	89
5. <i>Ј. Радусовић</i> : Аугментативно-пејоративно значење неких именица	106
6. Језичке поуке	114

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

1936

Слог: „Научног дела“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

АУГМЕНТАТИВНО-ПЕЈОРАТИВНА ЗНАЧЕЊА НЕКИХ ИМЕНИЦА

Овај напис можда ће дати повода за размишљање о једној запаженој језичкој појави која се овде излаже. Он ће, макар и својим ситним прилогом, узетим из народа, показати још једном како је стваралачка способност нашег народа у језику изванредно изразита, како, управо, у језику нема већег уметника од народа. Можда би се овде могла учинити једна ограда. Ова стваралачка способност није, разуме се, подједнако јака у сваком крају наше језичке територије. Негде је богатство изражајне моћи више даровитост читавог краја него особина појединца. Тамо се, као златно зрнџе у песку, стално откривају нове нијансе и нови преливи значења појединих речи. Тамо се нарочито налазе она значења која је народ, кроз живот и богато искуство, створио и одомаћио.

Познато је да аугментативно-пејоративни облици могу имати и значења нечег дотрајалог, сломљеног, срушеног, подераног и сл. Таквих примера могли бисмо навести и из језика наших књижевника и граматичара од Вука до данас. Кад, например, кажемо *кућейина*, ми обично мислимо на незграпно, накарадно направљену, малу никако већ повелику или велику кућу, по облику онакву какву Вук означава речју: *unförmlich*. То још, свакако, не значи да та реч у таквом облику има само то значење; она може још значити: стара, дотрајала кућа. У томе значењу не мора бити укључено — може а не мора — да је та кућа и велика. Овде се, дакле, разграничава појам аугментативнога са појмом пејоративнога. Код речи *бродина* ми опет осећамо две нијансе: прва је — велик, по облику нескладно, неукусно (с обзиром на његове линије) направљен брод, а друга: дотрајао, истрошен, похабан брод. И у првом и у другом примеру — и код *кућейина* и код *бродина* — обе нијансе значења могу бити удружене, тако да ку-

ћейина може значити: незграпна, велика и стара, дотрајала кућа, а *бродина*: велик, нескладан, дотрајао брод. Међутим, у наведеним примерима оне искључиво пејоративне нијансе не значе редовно она стања (*кућетина*: стара дотрајала кућа, *бродина*: дотрајао, истрошен брод) која смо навели. Према нашем знању и осећању, у овом значењу — пејоративном — ове се речи изговарају у селу много чешће но у вароши. Неке именице у овоме облику готово редовно имају само пејоративно значење. Па и та пејоративност удаљила се од оног обичног — погрдног, подругљивог значења, значења у коме има призивок омаловажавања, одбацивања ниподаштавања. Десетак примера забележених и проверених у народу, управо у оном крају где недоумице и нејасноће и нема у језику, омогућиће нам да ово тврђење поткрепимо.

Задржавајући се летос у горњој и јужној Херцеговини (Невесиње—Гацко—Вилећа—Требиње) утврдили смо да најшири народни слојеви, нарочито у селима која су удаљена од касабе, главног друма и железнице, изговарају редовно аугментативно-пејоративне облике неких именица у значењу које смо горе навели. И што дубље у планину, дубље у село које није у блиском додиру са касабом и вароши, примери су све чистији, јаснији, одређенији. Значи, према томе, да та нијанса пејоративности није новијег датума, већ да је давнашња, и да су њу потисли касабана и варош и цивилизованији живот у њима. Тако смо забележили:

1) *јашмачина* (од јашмак, женска повезача) значи само: подеран, исцепан јашмак. — Срамота је што ову јашмачину још носим, бајш к'о да сам каква сирота (Братач код Невесиња).

У овом примеру очигледно је његово искључиво пејоративно значење, док аугментативно отпада. Јашмак, наиме, има само једну величину, не постоји мали и велики, и његов баставак *-ина* даје му значење нечег ружног, што нам се не свиђа, што нерадо носимо.

2) *аљинетина* (од аљина, в. хаљинетина) значи само: подерана, изношена, искрпљена хаљина. — Да сам ову аљинетину на себи испросила, љепша би ми била (Удрезиће код Невесиња).

Пример је сличан првоме. Овај облик најчешће се употребљава у овом смислу. Међутим ми смо приметили да се употребљава и онда кад се ради о некој хаљини која је готово нова, али се оној која је носи не допада по нечем, рецимо по боји. — По-

клонитићу ти ту жуту аљинетину, па макар и нова била, јер ме наказом прави (Биоград код Невесиња).

3) *ањина* (од ањ, в. хан) значи само: дотрајао хан који се сам од себе руши. — Коње сам увео у анину на ком није било пола крова (Врба код Гацка).

Може *ханнина* значити и хан велик као грађевину, а таквих је било на главним друмовима кроз Босну, али је у горњој и јужној Херцеговини био искључен појам аугментативности јер се овде радило о мањим, приземним хановима, са једном собом за госте и кириџије и двориштем које је околно било поткровљено за коње.

4) *обућина* (од обућа) значи: подерана, трошна, искрпљена обућа. — Ово није обућа већ обућина, кад овако воду пропушта (Самобор код Автовца).

Пример је јединствен јер се у њему као на длану види разлика између *обуће*, која се обува да би ноге заштитила од воде и студени, и *обућине*, која је поцепана, изношена, искрпљена обућа, па прокишњава. Аугментативност овде није сасвим искључена: стара, поцепана обућа обично је проширена, шира него што је потребно и према томе — увећана, па колико било. Доследно исто могли бисмо рећи за *ојангине*.

5) *таванчина* (од таван, бој, спрат, Stockwerk) значи: стар, дотрајао, трошан таван са собом и отвореним простором пред њом; може и сами отворени простор пред собом. — Дођосмо тамо на Стојанову таванчину, па сам глед'о кад ћу пропаст у авлију кроз оне црвоточне поднице (Казанци код Гацка).

Поред овог облика, који је постао путем аналогije, а не на фонетски начин према облицима типа јуначина, сељачина, опанчина, чује се у истом значењу и облик *таванчина*. Присуство аугментативности у значењу овде је искључено, јер ми случајно знамо о чијем је тавану реч и колики је он; овде, дакле, може да се мисли само на један таван, црвоточан таван који по величини не одудара од просечног. Али исти облик може у себи садржавати и елемент увећаног, великог тавана (иако у овом крају куће „на таван“ нису честе, па према томе нису чести ни ови облици са аугментативном примесом).

6) *земљетина* (од *земља*, Land, Boden) значи: слаба земља, земља лошег квалитета, она која и у најбољим годинама слабо рађа. — Имам доста земљетине, али немам од ње велике вајде: колико се год упињем да је обрадим, опет подбаци (Бијела Рудина код Гацка).

Овде је значење речи ограничено на пејоративност: тежак, земљорадник, дакле, онај коме је све у земљи и коме све долази од земље, говори овако неповољно о земљи. Гледајући овај пример и у њему уз пејоратив прилог *досџа*, могло би се помислити да тај количински прилог не уноси у облик какву аугментативност. Не. У овом крају сељак неће рећи за добру, плодну земљу — земљетина, већ само земља, па је отуда значење облика овде јасно и утврђено. Изузетак у овоме чини онај сељак коме је обрада земље додијала, коме се осладио варошки живот, тако да ће он и најплоднију башту или окућницу назвати земљетином јер му се више не мили радити.

7) *главичина* (од *главица*: брег, брежуљак, узвишица, Hügel) значи: конкретно главица са рушевинама некадашњег утврђења (а уопште главица која је у било којем погледу изгубила свој некадашњи значај). — Она главичина сасвим је опустјела откад Аустрије нестала (Подосоје код Билеће).

Није нам одмах било јасно зашто је овај облик употребљен у реченици. Помислили смо у првом тренутку да пејоратив није дошао отуда што је реч о једној голој, сивој главици која ником ни за што не служи. Убрзо смо објашњење нашли: на узвишици је била за време аустријске владавине жандармериска касарна са утврђењем која је порушена пре неких четрдесет година и данас стоје од ње саме развалине. Водећи разговоре са старим људима баш због ове главице, и то баш ради тога да бисмо са сигурношћу утврдили значење овога облика, ми смо се уверили да је развалина касарне са утврђењем условила стварање његово. За овај случај забележили смо реченицу: „На оној главици, видиш ли, Швабо није градио касарну јербо му је ова, на овој главичини, имала све на видуку“. А кад смо, као узгред, припитали сељака зашто му је једна узвишица — главица, па још нимало мања од ове са касарном и утврђењем, а друга — главичина, он је одговорио као из пушке: „Па како није ово главичина кад је

развалина!“ Главичини је овде, дакле, синоним развалина. Семантички смисао овога облика развио се не толико у вези са главицом колико у вези са развалином која је на њој. Поред овог облика чује се у истом значењу и *главичѐтина* која у себи носи више пејоративности од главичине.

8) *горушѐтина* (од гора, шума) значи: занемарена, ненегована, напуштена гора. — Подигла се у оној огради горуштина откако јадни Мићан одапе (Орах код Билеће).

Проверили смо овај пример и утврдили да се ради о домаћину Мићану, као оно у Вуковом гају од П. Кочића о Вуку, који је стално неговао и дотеривао своју ограду. После Мићанове смрти (а од ње је протекло петнаест година), млада гора у огради се зашибљила, загушћала и почела кржљати јер нико у њу није навраћао. Овде дакле овај облик има само горње, пејоративно значење. У другој прилици, и не ретко, облик може имати и само аугментативно, као и аугментативно-пејоративно значење.

9) *женѐтина* (од жена) значи: болесна жена. — Да простите, женетина ми је у кући и слабо виђа сунца и мјесеца (Љубомир код Требиња).

Нема места никаквој сумњи да овај облик у овој реченици значи искључиво болесну жену. У више прилика ми смо се освесдочили да *женѐтина* значи болесну, болешљиву жену. Оно „да простите“ напросто је ствар такта и уљудности и у вези је, обично, са разним женским болестима о којима је незгодно говорити и пред комшијом а камоли пред странцем. Овај исти облик у другом крају — око Мостара и у западној Херцеговини — употребљава се за жену, и то с намером да би се унизила, да би јој се дао нижи ред у друштву, и то унижавање иде у једној градацији пејоративности док не стигне значење марвинчета или у најмању руку нечега о чему је непристојно говорити. Оно „да простите“ дословно значи: опростите што морам споменути ту реч. Поред овог облика чује се у истом значењу, али са још више пејоративности: *женѐтурина*.

10) *дашчурина* (од даска, Brett) значи: одбачена, чвругава и делимично трула даска. — Добаци ми ону дашчурину — не би' ли мог'о од ње штогод отестерати за овај сандук (Дужи код Требиња).

Пример показује да се овде ради о дасци која је и крива и трула у исто време: чворовитост и трулост два су својства њене ружноће и безвредности. И што је најлепше, и што још потврђује да у овом примеру нема аугментативности, ова је даска невелика, можда дужине једног метра, и никако јој не би одговарао овај облик с обзиром на њену величину. Према томе, овим пејоративом износе се само два негативна својства даске, а никако њена величина. Може овај облик у другој прилици бити и искључиво аугментативан и у исто време и аугментативан и пејоративан, али је овде ограничен на пејоративност. Овом облику сличан је: *дашчџина*. Између облика *дашчурини* и *дашчџина* осећа се, бар у овом крају, нека разлика: први облик у сваком случају има више пејоративности у себи од другог — уколико није потпуно пејоративан, док је код другог аугментативност обично на првом месту.

Разграничавање оваквих и сличних облика на аугментативне и пејоративне, па на оне у чијем значењу преовлађује аугментативност или пејоративност, или најзад на оне код којих је то двоје измешано, тешко би се могло извести по једном утврђеном, видљивом реду. Али ако је тешко и готово немогућно такво разграничавање, може се указати на то под којим се околностима једна нијанса у значењу истиче, постаје примарна, на рачун друге. То „преливање“ значења, помицање семантичке „казалке“ или према аугментативној или пејоративној белези, може се само осетити и на примеру, пуном и добро описаном, показати. Преплажење аугментативнога у пејоративно, и обратно, слично је уткивању хипокористичког у деминутивно. Тај процес преливања није особина од малог значаја, јер она прожима читав наш језик, даје му богатство изражајне снаге и чини га способним за fine и танане дистинкције.

Напред смо рекли да се аугментативно-пејоративни облици на селу чешће употребљавају него у вароши. И још колико чешће! Ту појаву није тешко схватити кад се узме у обзир са колико се више простоте и реализма сељак изражава од варошанина, и колико сељачка прецизност у казивању ствари одудара у позитивном смислу од варошког околишења, колебања, лутања. Варошка цивилизована хипокризија често избегава у језику речи и изразе који имају оштрину јасноће и недвосмислености. Отуда

на селу и толико аугментативно-пејоративних облика. Док би, например, у граду било управо непристојно употребити облик *женџина* онако како смо га ми употребили у наведеном примеру, са значењем јасним и одређеним, дотле је он на селу, у крају где су чистота и прецизност изражавања — освештана традиција, сасвим природан и на свом месту. Коме би у граду — да употребимо један облик који ни у ком случају не може носити у себи нешто изазовно, непристојно — пало на памет да у друштву рецимо просвећених људи прича како је био на некој — *таванчини*, како се пео уз неку *брџичину* и стао на неку *дашчину* и да у томе тону настави. Такав начин говора могао би се дозволити у фамилијарном говору, а тешко у пробраном друштву. Међутим, у селу, у народу, он је одомаћен у широкој и свакодневној употреби и он само појачава разноликост изражавања и проширује скалу значења, па, према томе, богати језик.

Десетак наведених облика пејоратива са једним, одређеним значењем које је у употреби у горњој и јужној Херцеговини — *јашмачина*: подеран јашмак, *аљинџина*: подерана аљина, *анина* дотрајао ан, *обуђина*: подерана обућа, *таванчина*: трошан таван, *земљџина*: слаба земља, *главичина*: главица са рушевинама, *женџина*: болесна жена, *дашчурина*: трула даска — доводи до ових закључних мисли:

1) Значење пејоратива друкчије се осећа у селу, у широким народним слојевима, него у вароши. Док наведени облици са наставцима -ина, -гина, -чина, -чурина у народу звуче сасвим обично, озбиљно и без примесе каквог ругања, потсмехивања или нечег сличног, дотле они у вароши мање или више парају уши јер имају значења најчешће подругљива, потсмешљива или томе слично.

2) И уколико се овакви и слични облици употребљавају у вароши са пејоративношћу у овим значењима сведеном на негативна стања бића и ствари (куђетина: трошност (куће), бродина: истрошеност (брода), хаљинџина: подераност (хаљине), женџина: болест (жене) и др.), они су ограничени, ретки и уски.

3) Формална страна ових облика — продужење именица продуктивним наставцима — смета да они не продиру у варош.

И смета грађанину она неестетичка асоцијација која га стално нагони ако не на аугментативност, а оно сигурно на једну значајну компоненту пејоративности — на погрдност, подругљивост или потсмешљивост.

4) Нови друштвени живот, који добар део сеоске омладине одводи привремено или стално у варош на рад, не погодује проширивању ових облика. Напротив. Језик те омладине брзо се прилагођава језику нове средине, док се стара значења чувају тамо где су се развила.

Јован Радуловић